Yayın Geliş Tarihi: 15.07.2025
Yayına Kabul Tarihi: 07.10.2025
Online Yayın Tarihi: 29.12.2025
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1743104

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 27, Sayı: 4, Yıl: 2025, Sayfa: 1897-1923
E-ISSN: 1308-0911

Derleme Makalesi

AİLE İÇİ İLETİŞİMDE DİNİ SÖYLEMLERİN PSİKOLOJİK İZLERİ: GİZİL FENOMENLER

Merve AKDAĞ[*]
Orhan GÜRSU[**]

Öz[1]

Aile kurumu, bireyin ilk deneyimlerin merkezi olmasının yanı sıra duygularının, düşüncelerinin ve dini aktarımın da olduğu kutsal kabul edilen bir yapıdır. Bu yapıda iletişim sözlü olarak gerçekleştiği gibi örtük biçimde de gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, aile içi iletişimde yer alan din içerikli söylemlerin bireyin psikolojik iyi oluşu üzerindeki etkilerini Young'un şema kuramı çerçevesinde ele almaktır. Çalışmanın temel konusu, aile içi iletişimde kullanılan din içerikli söylemlerin, bireyin psikolojik iyi oluşuna etkilerini şema kuramı bağlamında incelemektir. Nitekim aile bireyleri arasındaki iletişimde, dini temelli söylemlerin gizil yönleri bulunmaktadır. Bu çalışma, aile bireyleri arasında gerçekleşen dini referanslı söylemlerin yapılandırıcı veya psikolojik perspektiften tahrip edici yönlerini anlamayı ve açıklamayı hedeflemektedir. Çalışmada, yöntem olarak dokümantasyon analizi kullanılmıştır. Alan yazında bulunan kaynaklar, konuya ilişkin yaklaşımlar incelenmiştir. Elde edilen veriler aile içerisindeki dini söylemlerin bireyde olumlu ve olumsuz psikolojik izler bırakabileceğini göstermektedir. Nitekim bu söylemler çift yönlü potansiyele sahip olmakla beraber, özdenetimi ve disiplini destekleyebilirken, bilinçdışı düzeyde suçluluk, değersizlik gibi duyguları ortaya çıkarabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Din Psikolojisi, Aile, Aile İçi İletişim, Şema Kuramı.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 7. Sürüm):

Akdağ, M., & Gürsu, O. (2025). Aile İçi İletişimde Dini Söylemlerin Psikolojik İzleri: Gizil Fenomenler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27* (4), 1897-1923.

[*] Yüksek Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, ORCID: 0009-0004-2161-5482, merve_akdaggg@hotmail.com

[**]Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-7478-371X, orhangursu1@gmail.com

Çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

PSYCHOLOGİCAL TRACES OF RELİGİOUS DİSCOURSE İN FAMİLY COMMUNİCATİON: LATENT PHENOMENA

Abstract

The family institution is not only the center of an individual's earliest experiences, but also a sacred structure in which emotions, thoughts, and religious transmission occur. Communication within this structure can take place both verbally and implicitly. In this context, the aim of this study is to explore the definition of the family institution and its general functions, while particularly focusing on how intra-family communication affects the psychological well-being of individuals. Furthermore, it seeks to trace how religious discourses within family communication are reflected in psychological well-being from a psychosocial perspective. In this context, the main aim of the study is to examine the effect of religious discourse in family communication on an individual's psychological well-being within the framework of Young's schema theory. The main focus of the study is to examine, within the framework of schema theory, the effects of religious discourse used in family psychological well-being. Indeed, religiously based discourses within communication among family members contain implicit dimensions. A central objective of this research is to examine how religiously oriented discourses within family interactions may contribute to psychological well-being or conversely, lead to emotional harm. In the study, the method used was document analysis. In the literature, the sources and approaches related to the topic were analyzed. The findings indicate that religious discourses within the family can leave both positive and negative psychological traces on individuals. These discourses possess a dual potential: while they may support self-regulation and discipline, they can also give rise to unconscious feelings of guilt and worthlessness.

Keywords: *Psychology of Religion, Family, Family Communication, Schema Theory.*

GİRİŞ

Birey, kendini tanımlarken öncelikle "ben" demekte ve daha sonra sahip olduğu "şeyleri" belirtmektedir (Kaya, 2008, s. 9). Bu sahiplenilen durumlardan biri de aile kurumudur. İnsan toplumunun temel yapı taşlarından biri olan aile kurumu, bireylerin doğal olarak birlikte yaşama ihtiyacının karşılandığı ilk topluluk biçimidir. Aile ilişkisi, bireylerin dünyaya gelmiş olduğu ilk andan itibaren başlayan bir ilişki türüdür. Tüm dini inanışlarda aile kurumu, toplumun devamını sağlayan bir araç ve dini değerlerin ilk kez aktarıldığı merkezi bir konum olarak görülmektedir (Dural vd., 2019, s. 1-2). Nitekim din, aile kurumunu kutsal sayarak bireyin seküler dünyada bulamadığı anlamı ve motivasyonu bu yapı aracılığıyla sunmaktadır (Regnerus & Burdette, 2006). İslam teolojisinde de birey, kıymete haiz bir varlık olarak görülmekte, onun fiziksel, sosyal ve ahlaki yaşamı için birtakım tedbirlerden bahsedilmektedir. Nitekim birey etkilenebilme yetisine sahiptir ve bu etki neticesinde içinde bulunmuş olduğu topluluğa göre bir şahsiyet inşa etmektedir (Arvasi, 2009). Aile kurumu sadece bireyin hayata atıldığı ilk sosyal ünite değil, ahlaki temellerin de atıldığı bir alan olma özelliği taşımaktadır (Çolak, 2014, s. 14).

Modern zamanda aile kurumu, psiko-sosyal birçok yönden tehditlere maruz kalmaktadır (Gürsu, 2015). Kadın-erkek rollerinin değişmeye başlaması, eşcinsel yaşam tarzlarının medya aracılığıyla özendirilmeye çalışılması gibi tehditler sosyolojik bağlamda aile kurumuna zarar vermektedir (Merter, 2023, s. 26-28). Ayrıca bu tehditler, aile bireyleri üzerinde kimlik bunalımı, benlik algısının dönüşümü, değerlerin yitimi ve kutsal olanın kaybı gibi olumsuz psikolojik durumların meydana gelmesinde etkili olmaktadır. Bu negatif durumların neticesinde psikolojik ve ruhsal sorunlar artmakta ve intiharın eşiğine gelinmesine sebep olabilmektedir. Aile kurumundaki bu değişim ve dönüşüm sanayi devrimine dayandırılmaktadır (Gürsu, 2015). Nitekim bu devrim hem toplum dokusunu hem de aile yapısını köklü olarak değiştirmiştir. Bu değişime rağmen aile kurumuna karşı olan değer hiçbir zaman azalmamış, ailenin devamlılığı ve korunması niteliği hep gündeme gelmiştir (Taş, 2022). Nitekim bu durum kanunlar yolu ile de desteklenmektedir. Anayasada da ailenin, toplumun temeli olduğu vurgulanmakta ve hakları koruma altına alınmaktadır (Dural vd., 2019, s. 2).

Uygarlığın temel parçalarından biri olan aile, toplum kültürünü de yansıtan önemli bir yapıdır (Wınnıcott, 2016, s. 73). Nitekim toplumsal yaşamda aileden etkilenmeyen bir faktörden bahsetmek mümkün görünmemektedir (Alesina & Giuliano, 2014). Bireyin ilk sosyalleşme alanı olan bu kurum, toplumun temelini oluşturan ahlaki ve hukuki kuralları ile toplumsal bütünlüğün korunmasında etkili olmaktadır (Çolak, 2014, s. 15-16). Aile, üyesi olduğu bireylerin davranışlarını şekillendirme ve sosyal hayatı da dönüştürme gücüne sahip olduğundan dolayı psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmet, antropoloji gibi birçok sosyal bilim disiplinleri için araştırma konusu olan bir kurum olmaktadır (Sonawat, 2001). Bu kurumun üyeleri anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır (Dodurgalı, 1998, s. 77). Dolayısıyla, aile kurumunun kendisi başlı başına bir çalışma konusu olmakla beraber aile içerisindeki iletişim, aile üyelerinin psiko-sosyal yönden gelişimi, bireyin davranışları da farklı değişkenler olarak araştırmalara konu olabilmektedir (Sharma, 2013).

Aile kurumunun genel bağlamdaki fonksiyonları ise şunlardır:

- Nüfus artışını desteklemek
- Kültürel değerleri ve erdemleri aktarmak
- Aile bireylerinin psikolojik, fizyolojik, sosyal ihtiyaçlarını desteklemek
- Ailedeki çocukların eğitiminin sağlanması
- Aile bireylerinin toplumsallaşmasına ve kişilik gelişimine destek olunmasıdır (Kaya, 1997).

Ailenin bu temel fonksiyonlarının dışında başka işlevleri de bulunmaktadır. Ancak en temel işlevi aile bireylerinin kişilik ve karakter gelişimindeki rolü olmaktadır (Kaya, 1997). Neticede bir bütün olan aile kurumu, aile bireylerinin

birbirleri ile etkileşimi sonucu her birey kendi benliğini ve kişiliğini yapılandırmaktadır (Cüceloğlu, 1997, s. 49-50).

Aile, bireyin kim olduğunu veya olmadığını tanımlayan, kimliğine, hayatına ve iletişimine bir zemin oluşturan dinamik bir yapıdır. Bundan dolayı temel ihtiyaçlardan biri olan aidiyet hissi veya kabul görülme duygusunun hissedildiği bir ortam sağlamaktadır (Braithwaite, 2024). Bireyin, gelişimi ve ruhsal veya fiziksel açılardan büyümesi aile ortamında gerçekleştiğinden, bu ortamın oluşturduğu atmosfer oldukça önemlidir. Nitekim aile bireylerinin karşılaştığı problemler, bireyin psiko-sosyal ve kültürel bağlam içerisinde bir biçim almasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, aile bireylerinin bireysel kimliklerinin ve gelişimlerinin çerçevesini oluşturmak, aynı zamanda da sosyal yaşamın etkilerini anlamlandırmak için aile ortamı gerekli olan zemini oluşturmaktadır. Bu zeminin sağlam kurulabilmesi adına aile yaşam döngüsüne gerekli ihtimamı göstermek gerekmektedir (Carter & McGoldrıck, 2005, s. 1-3). Ancak aile bağlarına ve ilişkilerine verilen değer, kültürel olarak farklılık göstermektedir. Aile kurumunun önemi, aile kavramına yüklenen misyona göre de şekil alabilmektedir (Stapley vd., 2021).

Bu bağlamda bu çalışma, aile içi iletişimde kullanılan dini temelli söylemlerin, bireyin psikolojik şemaları üzerindeki etkilerini Young'un geliştirmiş olduğu şema kuramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Ele alınacak dini söylemler, olumsuz içerikli olacaktır. Nitekim Young'un şema kuramı tahrip edici ve olumsuz yapılardan oluşmaktadır. Ele alınan temel problem ise, aile içerisinde gerçekleşen iletişimde yer alan olumsuz dini söylemlerin, bireyler üzerinde oluşturduğu psikolojik etkilerinin yeterince anlaşılmamış olmasıdır.

Aile İçi İletişim

Bütün bireyler, tensel ve tinsel yetilerin mükemmel bir sentezidir (Hökelekli, 2017, s. 46). Bu sentez varlık, evrensel bir insan deneyimi olan aile hayatına doğmaktadır. Aile hayatı içerisinde gerçekleşen iletişim, aile bireylerinin birbirleri ile olan ilişkileri açısından önem arz etmektedir. Nitekim ailenin iletişim dili ve şekli, bireylerin yaşam deneyimleri hakkında bir intiba oluşturmaktadır. Bu iletişim, aynı zamanda aile ilişkilerini inşa etmekte ve aile üyelerinin bir dünya görüşü geliştirmelerine de katkı sunmaktadır (Galvin vd., 2016, s. 2-3). Bir bilgi paylaşma tekniği olan iletişim yolu ile bireyler sadece bilgi aktarımı değil, duygu, inanç, düşünce ve değerlerini de örtük bir biçimde paylaşabilmektedir. İki yönlü bir süreç olan bu durum, insan hayatı boyunca devam etmektedir (Hökelekli, 2017, s. 255-256).

Bozulan toplumda iletişim şekli de çürümeye yüz tutmuş olduğundan sağlıklı ve geliştiren bir iletişime atfedilen değer neredeyse kutsal bir biçim almakta ve "Tanrı kavramı" betimlemesi yapılmaktadır (Fitzpatrick & Ritchie, 2004, s. 565). Böylece kutsaldan bir parça olarak betimlenen iletişim kavramı, ilişkilerde önemli bir rol üstlenmektedir (Mahoney, 2010). Freud (2011, s. 30), bu kanıyı destekler

nitelikte: *"Söz başlangıçta bir büyüyü içermekteydi. Günümüzde de bu büyülü gücünden hayli bir bölümünü kendisinde barındırmaktadır. Sözle bir insan bir başkasına mutluluk bağışlayabilir ya da onu umutsuzluğa sürükleyebilir"* sözleri ile iletişimin birey üzerindeki terapötik etkisini çarpıcı bir şekilde aktarmaktadır.

Aile içerisindeki iletişimde, bireylerin kendilerini ifade edebilmeleri, benlik saygısının ve aidiyet hissinin oluşmasında önemli bir etkendir (Şahin & Aral, 2012). Aile bireylerinin etkileşimi ile ortaya çıkan bu aidiyet hissi, bağımlılık, adanmışlık ve kendini gerçekleştirme gibi olumlu duyguların destekleyicisi olmaktadır (Ayberk & Taylan, 2021). Bu düşünce, ailede gerçekleşen iletişimin bireyin gelecek yaşamını da şekillendirdiğini desteklemektedir (Segrin & Flora, 2011, s. 3). Nitekim temel psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçlardan biri olan aidiyet duygusu, ailevi değerlere ve toplumun değerlerine kendilerini daha yakın hissetmelerine neden olmaktadır. Aidiyet duygusunun oluşmadığı ortamda daha az yaşam memnuniyeti ve doyumu görülebilmektedir (Yaşin & Demir, 2020). Bu bağlamda insan davranışlarının ve değerlerinin ilk aktarım yeri olan aile kurumundaki iletişim, bireyin yaşamının önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Koilybayeva vd., 2023).

İnsanlar arasındaki bilgi, duygu ve düşünce alışverişi olan iletişim, bireyin yaşamını anlamlandırmasını sağlamaktadır (Işık, 2018, s. 1). Bu bağlamda iletişim bir anlam alışverişidir (Cüceloğlu, 2002, s. 45). Sağlıklı bir iletişim şeklinde bireyler, psikolojik yönden kendilerini tatmin olmuş hissedebilirken, sağlıksız gerçekleşen iletişim biçimlerinde yani aslında iletişimsizlikte bireylerin kendilerini hem ortamdan hem de kişilerden soyutlaması mümkün olabilmektedir. Bu iletişimsizliğin sonucu olarak da ruhsal sorunlarla karşılaşılmakta ve patolojik davranışlar sergilenebilmektedir (Işık, 2018, s. 1-5). Nitekim bireyin sosyalleşmesi ilk olarak aile ortamında gerçekleştiğinden, burada bireye belirli bir dünya görüşü, ahlaki normlar ve davranış kalıpları da gizil bir şekilde aşılanmaktadır. Aile içerisindeki iletişim, ebeveynlerin kendi aralarında, ebeveynler ve çocukları aralarında ve kardeşlerin kendi aralarında olabilmektedir (Turemuratove vd., 2025).

Bireyler, birbirlerinin varlığını fark ettiği andan itibaren iletişim süreci başlamaktadır. İlk temas oluştuktan sonra bireyin, söylediği, söylemediği, yaptığı veya yapmadığı her şey bir iletişim dilidir. Ayrıca bireyin yüz ifadesi, beden duruşu, ses tonu da iletişim sürecine dahil olan unsurlardandır. Bu yol ile de bir iletişim kurulabilmektedir (Cüceloğlu, 2002, s. 45-46). Nitekim kişilerarası iletişim sözlü olabildiği gibi sözsüz de gerçekleşebilmektedir. Söz ile gerçekleşen etkileşim dil ile olan etkileşim ve dil ötesi olmak üzere şu şekilde gerçekleşebilmektedir:

- Dil temelli iletişim, iki bireyin karşılıklı konuşması veya yazışması durumudur. Burada bir bilgi iletimi görülmektedir.
- Dil ötesi iletişim ise, bireyin sesinin tonu, sesin şiddeti, vurgulanan kelimeler gibi sesin niteliği ile ilgili olan unsurları barındırmaktadır. Bu bağlamda bireyin ne söylediği değil nasıl söylediği önemli bir faktördür (Dökmen, 2005, s. 26-31).

Sözsüz iletişim de ise bireyler, sözlü veya yazılı ifadeye başvurmaksızın birbirleriyle etkileşime geçmektedir. Sözsüz iletişimde, bireyin ne söylediği değil ne yaptığı önem arz etmektedir. Bu iletişim şekli, bedensel temas, baş hareketleri, öpme, okşama ve dokunma gibi duyuşsal ve davranışsal hareketleri kapsamaktadır. Psikolojik niteliklerin hâkim olduğu bu iletişim şekli bireyden bireye değişebilmektedir (Dökmen, 2005, s. 26-32). Psikologların da sözsüz iletişim şekli ile ilgilenmeye başlamasıyla, bireyin bakış tarzı, ne kadar uzun baktığı, el hareketleri gibi sözsüz ifadeler de inceleme altına alınmaya başlanmıştır (Morgan, 2017, s. 160-161). Sözsüz iletişimi örneklemek açısından, Saadettin Ökten'e dini nasıl öğrendiği sorulduğunda, *"Biz dini yaşayarak öğrendik. Bize dini bilgi telkin edilmedi. Çünkü etrafımızda bütün insanlarda hayatın akışı dini esaslar üzerineydi"* şeklinde verdiği yanıt, bu tür iletişimim önemini açıkça ortaya koymaktadır (Bekiroğlu, 2022, s. 61).

Aile içerisinde gerçekleşen her türlü iletişim şekli psikolojik bir fonksiyon içermektedir. Benliğin geliştirilmesi ve ruh sağlığının korunması açısından aile ortamı oldukça önemli rol üstlenmektedir (Ceylan & Şimşek, 2023). Bir anlam yaratma ve paylaşma süreci olan aile içi iletişim, aile bireylerini birçok yönden destekleyebilirken, psikolojik bir baskı mekanizmasına da dönüşebilmektedir. Nitekim sağlıklı ve olumlu bir iletişim ortamı bulunan ailelerde bireyler, yaşam olaylarına karşı daha esnek ve uyumlu bir şekilde hareket edebilmekte ve karşılaşılan sorunlara çözüm üretme noktasında daha işlevsel davranabilmektedirler. Ancak zayıf ve sağlıksız bir iletişime sahip ailelerde, aile bireylerinde iletişim kurma isteksizliği, iletişim korkusu, utangaçlık gibi bir dizi sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum sonucunda aile bireylerinin aidiyet bağları zayıflamasına neden olmaktadır (Smith & Freeman, 2009). Aynı zamanda aile içi iletişimin olumsuz olması aile bireylerinde psikolojik bir gerilime neden olmakta ve aile sistemi üzerinde olumsuz durumlara yol açabilmektedir. Nitekim aile içerisindeki iletişim, tüm ailenin duygusal ve psikolojik durumunu etkilemektedir (Huff vd., 2003).

İletişim, etkileşim ve ilişki kurma durumlarını içeren bir süreç olduğundan gerçekleşen duygu ve bilgi alışverişinde aile bireyleri üzerinde psikolojik bir izdüşümünü görmek mümkündür. Nitekim gerçekleşen iletişimde bilgi ve davranış aktarımının yanında duygu aktarımı da gerçekleşmektedir. Örneğin empatik bir iletişim dilinde, aile bireyleri anlaşıldığını, kendisine değer verildiğini ve sevildiğini hissetmektedir. Bu durum da aileye olan bağlılığı artırmakta ve bir güven ortamının oluşmasını sağlamaktadır. Çatışmalı, iletişim dilinde ise, olumlu bir duygu aktarımı gerçekleşmemekte ve sorunlar meydana gelmektedir (Tarhan, 2017, s. 195-197).

Aile içi iletişimde iletişim kalıpları ve aile üyelerinin ilişkileri, aile bireylerinin psikolojik, davranışsal ve bilişsel yönelimlerini etkilemektedir (Anderson vd., 2018). "Aile iletişim örüntüleri" olarak tanımlanan bu durum, aile üyelerinin birbirleri ile etkileşim biçimi, gerçekleşen iletişimin içeriği, sözsüz iletişim kategorisinde ele alınan davranışsal eğilimleri ve aile bireylerinin bilişsel düzeyde gerçekleşen iletişimi nasıl algıladıklarını tanımlamaktadır. Aile üyelerinin

yaşam kalitesi üzerinde derin bir etkiye sahip olan aile iletişimi örüntüleri (sözlü ve sözsüz her türlü iletişim biçimleri) biyolojik ve psikolojik esneklik ve sağlamlık açısından son derece önem arz etmektedir (Shojaee vd., 2018; Arslan vd., 2024).

Bu bağlamda aile içi iletişimde iki faktör öne çıkmaktadır: uyum yönelimi ve konuşma yönelimi. Uyum yönelimi, aile bireylerinin ortak tutumlarını, değerlerini ve sahip oldukları inançlarını açıkça ifade edebilecekleri bir ortam imkânı sağlamaktadır. Uyum yönelimi düzeyinin yüksek olduğu ailelerde, aile bireyleri arasında düşünce ve tutum birliği görülmektedir. Ayrıca davranışsal düzeyde de bir uyum sergileme çabası görülmektedir. Buna karşın uyum yönelimi düzeyi düşük olan ailelerde ise farklı tutum ve inançlara açıklık, aile bireylerinin özgünlüğü ve bağımsızlığı üzerine kurulu bir iletişim gerçekleşmektedir. İkinci faktör olan konuşma yöneliminde ise, aile üyelerinin farklı konular hakkında özgür bir biçimde düşüncelerini ifade edebildiği bir ortamın oluşturulmasını ifade etmektedir. Konuşma yöneliminin yüksek olduğu aile içi iletişimlerde, aile üyeleri belirli bir sınırlama olmadan birbirleri ile iletişim kurmakta ve doğal bir biçimde iletişimlerini sürdürmektedir. Bu faktörün düşük olduğu aile ortamlarında ise ailedeki bireyler birbirleriyle çok az iletişime geçmekte ve tüm aile üyelerinin ortak bir paylaşım ve etkileşim alanı minimize olmaktadır. Bu durum aile bireyleri arasındaki genel etkileşim düzeyini düşürmektedir (Koerner & Fitzpatrick, 1997).

Genel bir perspektiften bakıldığında uyum yönelimi, aile bireylerinin tutum, inanç ve değer bakımından benzerlik göstermelerini ifade ederken, konuşma yönelimi ise aile bireylerinin serbest ve olağan bir şekilde iletişim kurmaya teşvik edilip edilmediğini ifade etmektedir. Bu bağlamda konuşma yönelimli aile ortamlarında aile bireylerinin düşüncelerini ifade etmelerine olanak tanınmakta ve aile bireyleri kişisel düşüncelerini rahatlıkla ifade etmektedir. Uyum yönelimli aile ortamlarında, aile bireyleri arasındaki iletişim daha çok kurallara uyma, itaat etme ve uyuma dönük bir şekilde gerçekleşmektedir (Koerner & Fitzpatrick, 2002, s. 37-38). Sağlıklı bir iletişimin ve etkileşimin olduğu bir aile ortamında, aile bireyleri kendini değerli hissetmekte, birbirlerine güven duymakta, kendilerini gerçekleştirebilecekleri bir alana sahip olmakta ve sorumluluk bilinci gelişmektedir (Dodurgalı, 1998, s. 78).

Bu bağlamda aile kurumunun kurulması ve devamlılığının sağlanmasında önemli bir unsur olan iletişim, günümüzde araştırılmaya ve anlamaya değer bir alan olarak karşımızda durmaktadır. Nitekim sağlıklı bir iletişim dili kullanılamadığı takdirde aile bireyleri arasında olumsuz durumlar yaşanabilmektedir. Aile bireylerinin sahip olduğu değer ve inançlar, aile içindeki ve dışındaki iletişimi etkilemektedir. Sosyokültürel olarak belirlenmiş olan değerlerin, aile içerisindeki iletişimi etkilediği göz ardı edilmemelidir (Gyasi vd., 2023). Nitekim aile bireylerinin psikolojik, sosyolojik, dini ve ahlaki değerler bağlamında en çok etkilendiği yer aile ortamı olmaktadır (Köylü, 2010). İnsanlık tarihi boyunca devamlılığını sürdürebilen tek sosyal kurum olan aile, bireylerin yaşamlarında bu denli önemli bir role sahiptir (Shojaee vd., 2018).

Aile İçi İletişimin İçeriği: Dini Söylemler

Bireyler arasındaki iletişimi ve etkileşimi mümkün kılan dil, aynı zamanda bir güç ve denetim aracı olarak kullanıldığında söylem olarak adlandırılmaktadır. Söylem, iletişimin niteliğini ve amacını şekillendirmektedir. İletişime geçen bireylerde, söylemin biçimlenmesine katkı sağlamaktadır (Ercan & Danış, 2019). Nitekim her söylem, bireysel bir zihniyeti ve kültürel kodları içerisinde barındırmaktadır. İletişimsel ve bilişsel bileşenlerden oluşan söylem, içeriğe göre de adlandırılabilmektedir (Bektoshev vd., 2022). Bu bağlamda dini söylem, iletişim esnasında din ve din ile ilgili cümlelerin kullanılması ile ortaya çıkmaktadır (Religious Language, 2022).

Preston (1994), söylemin sadece bireylerin ne düşündüklerini aktarmakla sınırlı kalmadığını aynı zamanda aktarılmış olan düşünce ve inançların hangi bağlamda ve zeminde ortaya çıktığının da önemli bir mesele olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle günlük yaşamda kullanılan iletişim biçimi, değerleri ve inançları yansıtan birçok veri sağlamaktadır. Bu bağlamda, dini söylemler perspektifinden Preston'un savına yaklaşacak olursak; aile içi iletişimdeki dini söylemler de sadece iletilen içerik ile ilgili değil bu içeriğin yani söylemin nasıl aktarıldığı da önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim kutsal referanslarla bezenmiş bir söylem, aile bireylerinin dine ve kutsala karşı psikolojik ve sosyolojik bağlamda bir tutum geliştirmesinde etkili olmaktadır.

Bu bağlamda dini söylemler, dini kavramların aktarımında ve bireyler arasında bir bağın oluşmasında önemli bir bileşendir (Rahman, 2025). Aile içerisindeki dini söylemler, yetişkin çocuklar ile ebeveynleri arasındaki dini aktarımı desteklemektedir. Bu aktarımın gücü aile yapısı ve aile bireylerinin birbirleri ile olan iletişim şekline göre değişmektedir. Ayrıca bu aktarım aile bireylerinin dini bir kimlik oluşturmasında ve psiko-sosyal açıdan etkilenmesinde rol almaktadır. Bu bağlamda etkili bir iletişimin ve aktarımın sağlanmasında aile bireylerinin birbirleri ile olan uyumunun etkisi ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda ailedeki bireylerin sahip olduğu dini ideoloji, dini söylemi de şekillendirmektedir (Smith, 2020).

Aile kurumu, bir yandan aile bireylerinin dini hayatını etkilerken diğer yandan da dinin etki alanında kalmaktadır. Nitekim henüz aile kurulmaya başlarken dini söylemler ile yola çıkılmakta ve "*Allah'ın emri peygamberin kavli ile"* cümlesiyle temeller atılmaya başlanmaktadır. Bu tarz dini motifli söylemler, bireyin sosyal yaşamına da sirayet edebilmektedir. Nitekim dini söylemler, birey dünyaya geldiği andan itibaren kendini göstermekte ve çocuğun kulağına ezanın okunmasıyla beraber süreç başlamaktadır (Kurt, 2016, s. 114-116).

Genel olarak dini söylemler, aile yapılarının dini ve manevi bir amaca ve anlama sahip olduğu algısını oluşturmaktadır. Bu bağlamda aile bireyleri aralarında gerçekleşen ilişkilerin kutsal bir anlam ve öneme sahip olmanın yanında aile bireylerine psikolojik bir destek de sağlamaktadır. Birçok din tarafından aile ilişkileri kutsal kabul edildiğinden, aile bireyleri arasında sağlıklı bir iletişim süreci

olduğunda din ve maneviyat duyguları da beslenmektedir. Bu durum aile bireyleri için daha yüksek bir yaşam memnuniyeti ve anlamını artırmaktadır (Mahoney vd., 2003). Nitekim 2024 yılında yapılan bir araştırmaya göre, dini veya manevi temelli bir vizyonun bireyde olması, genel yaşam memnuniyeti ve psikolojik refah arasında olumlu bir ilişkinin olduğunu saptamıştır (Kondal vd., 2024). Bu doğrultuda aile bireyleri;

- daha fazla kişisel fedakarlıklar yapabilmekte,
- birbirlerine karşı daha anlayışlı olabilmekte,
- ebeveyn-çocuk çatışmaları daha aza inmekte,
- olası bir çatışma sırasında yapıcı yöntemlere başvurulmakta,
- kişisel farklılıklara saygı duyulmaktadır (Mahoney vd., 2003).

Aile, modern yaşamın dayatmış olduğu hoşnutsuzluklar içerisinde "sevgi dolu bir otorite bölgesi" olmakla beraber aynı zamanda aile bireylerinin erdem ve değerleri de öğrendiği çok boyutlu bir yapıdır (Wilcox, 1998; Ercan & Kula, 2021). Nitekim aile bireyleri, sevgi ve bağışlamayı vurgulayan değerleri geliştirerek aralarındaki olumlu etkileşimi artırabilmektedir (Regnerus & Burdette, 2006). Aile yapısı ve aile bireylerinin birbirleri ile olan iletişimi, dini söylem üzerinde etkili olmaktadır (Bader & Desmond, 2006). Aile içerisinde, aile bireylerinin aralarında geçen iletişim şekline ilişkin farklı algılara sahip olması olağan bir durumdur (Koerner & Fitzpatrick, 2002, s. 56).

Mahoney'in (2010), *"ilişkisel maneviyat"* (relational spirituality) olarak ifadelendirdiği kuramına göre dini ve manevi yönelimler sadece bireysel yaşantıları değil, aile bireyleri arasındaki iletişimi de şekillendirmektedir. Bu bağlamda aile yapısı, bireylerin ahlaki duygularının gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca şefkat, sabır ve yardımlaşma gibi değerler aracılığıyla bireyi, bilişsel ve gelişimsel perspektiften desteklemektedir (Volling vd., 2011). Bu bağlamda sağlıklı bir aile ortamının varlığı, öncelikle sağlıklı bir iletişimin tesis edilmesine bağlıdır. Nitekim aile bireyleri arasındaki iletişim sadece bilgi aktarımı değil, karşılıklı duygu ve düşüncelerin de aktarımını içermektedir (Aybey, 2017).

Bu aktarımların içeriği olabilen dini söylemler, iletişim şekline ve aile bireylerinin psikolojik boyutlarına uyum sağlaması gerekmektedir. Nitekim dini söylemlerin gizil (örtük) güçleri de bulunmaktadır (Degenaar, 1997). Bu söylem biçimi, etik değerleri karşı tarafa iletmektedir (Otabek vd., 2022). Bu iletişim, ebeveynlerin çocukları ile, çocukların ebeveynleriyle ve kardeşlerin kendi aralarında gerçekleşmektedir. Bu durumda aile bireylerinin birbirlerine karşı tutumları son derece etkili olmaktadır (Şahin & Aral, 2012). Nitekim aile içerisinde olumsuz veya olumlu bir duygu atmosferi tüm bireyleri etkilemektedir (Koilybayeva vd., 2023).

Aile içerisinde gerçekleşen iletişimin kalitesi ve niteliği iletişim sürecinin seyrini etkilemektedir. Olumlu ve etkili seyreden bir iletişim sürecinde güven, sevgi, şefkat temaları söz konusu iken, aksi yöndeki bir iletişim sürecinde eleştiri, şiddet

(duygusal veya fiziksel), ihmal gibi yıkıcı ve olumsuz temalar hâkim olabilmektedir. Bu durum aile bireylerinin psikososyal iyi oluşu üzerinde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle gerek dini söylemlerde gerekse rutin iletişim halindeyken, aile içi iletişim şeklinin iyileştirilmesi aile bireylerinin daha fazla yaşam doyumu elde etmesine, psikolojik sağlamlığının desteklenmesine ve sosyal ilişkilerin de güçlenmesine katkı sağlamaktadır (Koilybayeva vd., 2023). Bu katkı, yapılan çalışmalara da yansımaktadır. Örneğin, 2023 yılında yapılan bir çalışmada aile içi iletişim ve psikolojik sorunlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgular, aile bireylerinin arasındaki olumlu iletişimin, bireylerin anksiyete, depresyon ve stres gibi psikolojik rahatsızlık düzeylerini anlamlı biçimde azalttığını göstermektedir (Geçer & Yıldırım, 2023).

Bu bağlamda psiko-sosyal perspektife yansıyan dini değerler, bireylerin söylemlerine de yansımaktadır. Nitekim sadece soyut birer fikir olmayan bu dini değerler, aile içerisindeki iletişime de etki edebilmekte ve bireylerin birbirlerine veya kendisine karşı sergiledikleri davranışları şekillendirebilmektedir. Ancak bu değerlerin, sosyal ve entelektüel boyutlarını dengelemek ve yaşama dahil etmek noktasında dikkat etmek gerekmektedir (Nasrin, 2025). Nitekim benzersiz bir doğası olan din olgusu, bireyin günlük yaşamını etkilemektedir (Mahoney & Tarakeshwar, 2005, s. 186-187). Bireyde, olumlu bir din algısının olması psikolojik iyi oluş halini desteklemekte ve genel mutluluk düzeyini artırmaktadır (Liu & Wu, 2025). Bireyin bu algı durumu, kavramlarına da yansımaktadır. Çünkü dinin sosyal ilişkiler içerisinde de etkileri bulunmaktadır. Örneğin, bireyler, diğer aile üyelerinin davranışlarına karşılık verecekleri zaman dini, bir referans olarak kullanabilmektedir (Mahoney & Tarakeshwar, 2005, s. 186-187). Psikolojik perspektiften dini değerlere bakıldığı takdirde, bireylere amaç duygusu sunmakta, böylece psikolojik iyi oluş düzeyini artırmakta ve anksiyete, depresyon gibi psikolojik rahatsızlıklara karşı koruyucu bir faktör olarak işlev görmektedir (Türk vd., 2025).

Bu düşünceden hareketle, dini değerler sosyal hayat ile iç içe geçtiğinden gerek toplumsal hayattaki iletişimde gerekse aile içi iletişimde dini referanslı söylemler kullanılmaktadır. Bu söylemler hem aile bireylerinin psikolojik iyi oluşları üzerinde etkili olmakta hem de iletişimin gerçekleştiği zeminin bir parçası olabilmektedir. "Allah büyüktür, her işte bir hayır vardır, Allah'ın cezası, hakkımı helal etmiyorum, kul hakkı yeme" şeklindeki ifadeler aile bireylerinin iletişimlerinin zeminini oluşturabilmektedir. Bu tarz dini söylemler, aile bireylerinin hem duygusal düzenleme mekanizmalarını hem de bilişsel süreçlerini etkileyebilmektedir. Bu durum olumsuz bir içerik bağlamında gerçekleştiğinde, bireylerin duygu küntlüğü (bireylerin dışa yansıyan duygusal tepkilerindeki yetersizlik) yaşamasına da sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla, bu söylemler destekleyici bir unsur olabilirken, bireylerin duyguları üzerinde baskı mekanizması etkisi de yaratabilmektedir.

Aile bireyleri arasındaki iletişim, olumsuz yönde seyrettiğinde bu durum, dini söylemlere de yansıyarak ailenin duygusal atmosferi üzerinde gerilimlere neden

olabilmektedir. Yapıcı ve duyarlı bir iletişim şekli, söylemin içeriğini de değiştirmekte ve aile ilişkilerine olumlu etki sağlamaktadır. Bunun neticesinde, aile bireyleri psikolojik açıdan daha olumlu bir benlik düşüncesine sahip olmakta ve aile dışındaki ilişkilerinde de daha yapıcı bir tavır sergilemektedir (Huff vd., 2003).

Gizil Fenomenler Olarak Young'un Şema Kuramı ile Dini Söylemlerin Psikolojik İzlerine Bakmak

İnsan ilişkileri çeşitli iletişim biçimleri ile geliştirilen duygusal ve psikolojik bağlara dayanmaktadır. Olumlu etkileşim insan yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğundan sevgi, uyum, anlayış, empati gibi değerler bu ilişkileri desteklemektedir. Davranışların şekillenmesinde de etkili olan bu nitelikler bireyler arasındaki iletişimi güçlendirmektedir. Aile içerisindeki duygu ve davranış üzerinde de etkili olan olumlu sosyal değerler, sosyal ve psikolojik süreçlerle karakterize edilmektedir (Elyased, 2024). Nitekim aile içerisindeki dini söylemler sadece bir inanış şeklinin dile vurumu olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü bu tarz söylemler bireylerin benliği üzerinde de güçlü psikolojik etkiler oluşturmaktadır. Nitekim bu söylemler bazen açıkça ifade edilirken bazen de gizil fenomenler şeklinde yani dolaylı ve örtük bir biçimde aktarılmaktadır. Aile bireylerinin, söylemlerine hem gizil hem de doğrudan kutsal unsurları yansıtması, bireyin benlik gelişimi ve kimlik oluşumu süreçlerini etkileyebilmektedir. Bu bağlamda bu makalede, dini söylemlerin, bireyde bıraktığı psikolojik etkiler, Jeffrey Young'un, şema kuramı çerçevesinde ele alınacaktır. Ayrıca çalışmada incelenen şemalar, "gizil fenomen" başlığına bir atıf yapmaktadır. Dolayısıyla her bir şema, aynı zamanda gizil fenomen olarak değerlendirilmelidir.

Şemalar, bireyin çocukluk döneminde gelişmeye başlayan ve yaşam boyu devam eden yapılardır. Bu kuram, Jeffrey Young tarafından geliştirilmiştir. Şemalar, bireyin kendisiyle ve diğer insanlarla ilişkilerini şekillendiren bilişsel ve duyuşsal yapılardır (Gürsu, 2022a, s. 100). Erken çocukluk döneminde yaşanan ihmal, istismar, reddedilme, aşırı koruma gibi olumsuz deneyimler sonucunda şemalar oluşmaktadır. Bu durum bireyin, duygu, düşünce ve davranışlarını etkilemektedir. Şemalar, yaşamın erken dönemlerinde, bireyin kendisi ve dünya hakkındaki katı inançlarından oluşmaktadır. Benlik anlayışının merkezinde yer alan şemalar, katı inançlardan oluştuğu için birey, bu inançlara yani şemalara sıkı sıkıya bağlı olmaktadır. Bu sebepten, sahip olunan şemalardan vazgeçmek oldukça zor olmaktadır. Nitekim şemalar, psikolojik açıdan bireye güven hissi ve kontrol duygusu vermektedir. Bu durum, şemaların değişebilme olasılığını azaltmaktadır (Young & Klosko, 2019, s. 22-26).

Değişim olasılığı zorlu olan bu şemalar, bireyin yaşamının erken dönemlerinde şekillenmeye başlayan ve yaşam süreci boyunca gelişmeye devam eden, bireye özgü bilişsel şablonlardır (Khalily, 2017). Bu nedenle farklı bireyler tarafından aynı durum farklı şekillerde anlamlandırılmaktadır. Bu anlamlandırma bireylerin, duygusal tepkilerini, başa çıkma stratejilerini ve davranışlarını etkilemektedir. Nitekim şemalar, bireylerin yaşadığı deneyimlerinden türetilen ve

bilişsel süreci de etkileyen yapılardır (McIntosh, 1995). Bundan ötürü, bireyin deneyimleyeceği durumlar, gerçek dünyadaki olanaklar ve mevcut bilişsel şemalar çerçevesinde şekillenmektedir (Kohn, 2013). Nitekim, bilişsel davranışçı terapi biçiminden gelişen şema kuramı (Taylor vd., 2017), daha önceki yaşantı deneyimlerinin, devam etmekte olan yaşamı da etkileyebileceği temel savı üzerine örülüdür.

Bir şema, uzun ve yoğun duygusal uyarılmanın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu şemalar, bireyin deneyimlerini ve davranışlarını otomatikleştirmektedir. Böylece birey, sürekli olarak alışık olduğu duruma yönelme eğilimi göstermektedir. Otomatikleşen şemalar, bireyin psikolojik başa çıkma stratejilerine etki edebilmektedir (Roediger, 2020, s. 21-22). Bu şemalar belirli başlıklar altında on bir tanedir. Bunlar; terk edilme, duygusal yönden ihtiyaçlarının karşılanamayacağına dair inanç kalıbı, sosyal bağlamda dışlandığına dair inanç, bağımlılık temelli inanç, bir felaketin olacağına dair gelişen dayanıksızlık örüntüsü, bir değere layık olmadığına dair gelişen kusurlu olduğu inanç kalıbı, başarılı olamama, aşırı derecede kendinden feragat ederek ortaya çıkan boyun eğicilik, sürekli daha iyisi olması gerektiğine dair gelişen aşırı mükemmellik, daha fazlasını hak ettiğine dair gelişen inanç kalıpları şeklinde gruplandırılmaktadır (Young & Klosko, 2019, s. 26).

Dinin ve dolayısıyla, dini söylemlerin psikolojik işlevlerini açıklamak için şema yaklaşımı önemli katkı sunmaktadır. Dini şemalar, bireysel farklılıklara dayandığından esnek yapılardır. Hem birey ile ilgili hem de duruma özgü değişkenleri ayrı ayrı açıklayabilmektedir. Bu bağlamda dini şemalar, dini deneyimlerde yaşanan değişken durumları açıklamaktadır. Ayrıca şema yaklaşımı, dini olguların başa çıkma süreçlerindeki etkisinin açıklanmasında işlevsel bir rol oynamaktadır (McIntosh, 1995).

Bu çalışmada her bir şema alanına ait bir örnek şema çerçevesinde, bireyin aile içerisindeki bazı örnek dini söylemleri bağlamında ele alınacaktır. Nitekim birey, erken yaşam deneyimlerini yani çocukluk yıllarını ailesi ile geçirmekte ve bir aile ortamında yetişmektedir. Bu sebeple aile içerisindeki iletişim bireyin benlik gelişimini biçimlendiren en temel ortamlardan biridir. Bu iletişimin içeriği olabilecek olan dini söylemler, duygu, düşünce ve davranış örüntülerini etkileme ve şekillendirme gücüne sahiptir. Bu bağlamda, Young'un şema kuramı, olumsuz ve işlevsiz bilişsel şemaları kapsadığından, olumsuz dini söylemler bağlamında konu ele alınacaktır. Verilen örnek dini söylemler, sadece birer temsil olmakla beraber içerik çeşitlendirilebilir.

Duygusal Yoksunluk Şeması

Duygusal yoksunluk, bireyin çocukluk döneminde temel ihtiyaçlarının yeterince karşılanmaması sonucu oluşan derin bir yalnızlık ve değersizlik hissidir (Young & Klosko, 2019, s. 157-159). Bu şema, çocukluk dönemindeki bağlanma ihtiyacının karşılanmaması sonucu ortaya çıkmaktadır (Roediger, 2020, s. 27).

Dolayısıyla, duygusal yoksunluk şemasının kökeni genellikle çocuğa bakım veren kişiye uzanmaktadır. Çocuğa genellikle anne ve baba yani aile bireyleri bakım vermektedir. Ancak kültürel olarak genellikle anne, çocuk ile ilgilendiğinden, anne ile kurulan ilişki, daha sonraki tüm yakın ilişkiler için temel oluşturmaktadır. Duygusal yoksunluk, ebeveynlerin, çocuğa gerekli ilgi ve bakımı yeterince vermemesi sonucunda gelişmektedir. Buradaki bakım sadece fiziksel değil, psikolojik düzeyde de gerekmektedir (Young & Klosko, 2019, s. 157-159).

Bu bağlamda aile, çocuk için davranış kazanmasında ve değerlerin benimsetilmesinde ilk eğitim kurumu işlevini görmektedir. Aile bireyleri arasında gerek sözlü gerekse sözsüz iletişim aracılığıyla sürekli bir değer aktarımı gerçekleşmektedir. Bu aktarım, dini değerleri de kapsayabilmektedir. Nitekim aile, psiko-pedagojik ve psiko-sosyal açılardan önemli rol oynamaktadır (Aybey, 2018). Bu düşünceden hareketle, çocukta veya bireyde daha önce oluşan şema kavramı, iletişim süreçlerini nasıl anlamlandırılacağı, hangi davranış kalıplarının sergileneceği ve duygusal tepkilerinin nasıl şekilleneceği üzerinde belirleyici olmaktadır (McIntosh, 1995). Nitekim dini şemalar, yeni yaşam olayları deneyimlendiğinde tekrar aktif olmaktadır (Streib vd., 2010).

Örnek teşkil etmesi açısından aile ortamında, "Bu tarz düşünceler imanını zayıflatır", "Ağlarsan, uslu durmazsan Allah seni yakar" (önekler çoğaltılabilir) gibi ifadeleri işiten çocukta korku, yalnızlık ve değersizlik hissini temel alan dini bir şemanın oluşmasına neden olabilmektedir. Bu dini şema, inanç ve kavramlar üzerinde duygusal ve davranışsal perspektiften bileşenler içermektedir. Ne yapması gerektiği konusunda da bir yönelim sunan dini şema, olumlu veya olumsuz destekleyici unsur olabilmektedir (McIntosh, 1995). Özelikle bu tarz dini söylemler soğuk ve ihmal edici veya reddedici bir ebeveyn tutumu içerisinde ifadelendirilirse, çocukta oluşan temel inanç değersizlik, yalnızlık ve çaresizlik üzerine olabilmektedir. Böylece çocuk, aile bireylerinden duygusal olarak ihtiyaç duyduğu şeyi alamamaktadır (Roediger, 2020, s. 32).

Çocuğun duygusal ihtiyaçlarının karşılanmamasıysa, eksiklik duygusuna yol açmaktadır. Bu eksiklik duygusunun oluşturduğu duygusal yoksunluk şemasının içeriği bir anda değişmemektedir. Ancak şemanın tetiklendiği durumlarda kaçınma davranışları sergilemeden yüzleşmek, bilişsel çarpıtmaların önüne geçebilmektedir (Young & Klosko, 2019, s. 157-175).

Başarısızlık ve Bağımlılık Şeması

Başarısızlık duygusu, genellikle bireyin kendisini diğer insanlarla kıyaslayarak yetersiz ya da başarısız olarak algılaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Başarısızlık algısı, başarısızlık şeması ile aktif hale gelmektedir. Bu şemanın kökeni, çocuklukta yaşanmış olan başarısız durumlara uzanmaktadır. Örneğin, sürekli eleştirel yaklaşan ebeveynler ve ebeveynlerin iletişim kurarken söylemlerinin içeriği (aptal çocuk, beceriksiz vs.) bu şemanın oluşumuna etki etmektedir. Farklı etkenlerde elbette mümkündür. Ancak bu durumun bilişsel

çarpıtmaları içermemesi önemli bir unsur olmaktadır (Young & Klosko, 2019, s. 318-326).

Bağımlılık şeması ise, bireye hayatın zor ve başa çıkılamaz olduğu duygusunu yaşatmaktadır. Birey, kendi başına hareket edemeyecek kadar yetersiz olduğunu düşünmekte ve başkalarının desteği olmadan kaybolmuş hissedebilmektedir. Ayrıca öfke ve kaygıya neden olabilmektedir. Bağımlılık şemasının kökeni ise ya aşırı korumacı ya da yeterince korumayan ebeveynlere dayanmaktadır. Bu durum, çocuğun bağımlı davranışlar sergilemesine yol açmakta ve özerklik gelişimini engellemektedir (Young & Klosko, 2019, s. 215-223).

İletişim ve dini söylemler perspektifinden şemaya bakıldığında anlamlı ilişkilerin birey yaşamının ve deneyimlerinin temeli olduğu görülmektedir. Bu durumda sağlıklı bir iletişim ve söylem içeriği, bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığına, öznel iyi oluşuna ve yaşam kalitesine etki etmektedir (Sundgren & Allen, 2023). Nitekim şemalar deneyimlerden oluşmaktadır (Stein, 1995). Bu düşünceden hareketle dini söylemler, bireye yaşam deneyimleri kazandırma ve olumlu ya da olumsuz psikolojik etkiler oluşturma, özelliğine sahip olduğundan, şema oluşumunda etkili olabilmektedir.

Örneğin, "Hatalarını düzeltmezsen, tövben kabul olmaz, Dualarının kabul olmaması senin iyi kul olmadığını gösteriyor" tarzındaki dini içerikli söylemler bireyde başarısızlık şemasını aktif etmektedir. Aile bireylerinin bu tarz söylemleri veya günlük iletişimleri esnasında aşırı eleştirel tutum sergilemesi, bireyde başarısızlık şemasını tetikleyerek, özgüven eksikliğine yol açmaktadır. Benzer şekilde aşırı kontrolcü ebeveyn davranışları bağımlılık şemasının gelişmesine neden olabilmektedir. Bunun sonucunda, bireyde yetersizlik hissi, kendine güven duymama gibi olumsuz duygu durumları oluşabilmektedir. Nitekim bireyin temel inançları, olumsuz duygusal deneyimlerle şekillenebilmektedir (Roediger, 2020, s. 28-34). Bu durumu destekler nitelikte, Bonduelle vd. (2023) çalışma bulgularına göre, ebeveynlerin eleştirel yaklaşıma maruz kalmanın, psikolojik rahatsızlıkları artırdığı gözlemlenmiştir. Bu durum da olumsuz ruh haline neden olmaktadır.

Nitekim dini söylemler, bireyin psikolojik yapısını anlamada ve dini şemaların işlevini incelemede bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda birey, başarısızlık ve bağımlılık şemalarının olumsuz etkilerini, olumlu dini şemaları kullanarak dengeleyebilmektedir. Böylece birey, benlik gelişimini destekleyebilir ve aidiyet duygusunu güçlendirebilir (McIntosh, 1995).

Haklılık Şeması

Bireyin kendini, diğerlerine göre özel ve ayrıcalıklı görmesidir. Bu şemada empati yoksunluğu sık görülmektedir. Haklılık şemasının kökeni, ebeveynlerin zayıf sınırlar koymasına dayanmaktadır. Haklılık şemasının çeşitli türleri de (şımarık haklılık, bağımlı haklılık ve dürtüsellik) bulunmaktadır. Öz disiplin konusunda, rol model olan aile bireylerinin sınırları olmazsa, sınırları olmayan çocuklar yetişmektedir (Young & Klosko, 2019, s. 411-416).

Çocuğun, sınırlarla ilgili deneyim eksikliği ve öz denetim eksikliğinin sebep olduğu bu şema, bireye kendisinin özel hak ve ayrıcalıkları olması gerektiği üzerine örülüdür (Roediger, 2020, s. 29). Bu bireyler, aşırı dürtüsel davrandıkları zaman acımasız, aceleci ve sabırsız olabilmektedir (Tarhan, 2020, s. 25). Haklılık şeması, aile içerisinde dini söylemlerle beslendiğinde daha fazla pekişebilmektedir. Nitekim şema kuramına göre, bireyin dini söylemi yorumlama biçimi, onun duygu durumuyla doğrudan ilişkilidir. Aile bireyleri ile gerçekleşen iletişim, bireyi psikolojik olarak etkileyebilmekte ve dini söylemlerin anlamlandırılmasında da etkili olabilmektedir (Hakim & Arizal, 2019).

Bireyin, olayları anlamlandırma sürecinde devreye giren şemalar, olayın algılandığı bağlama göre, bireyin psikolojik iyi oluşu üzerinde, olumlu veya olumsuz katkıda bulunmaktadır (McIntosh, 1995). Dolayısıyla çocukluk döneminde edinilen dinsel şemalara sahip olan bireyler, dünyaya da aynı gözle bakmaya devam etmektedir (Wunthnow, 2007). Örneğin, Yahudi bir aile de büyüyen çocuk "Biz Tanrı'nın seçilmiş kullarıyız" söylemini işiterek yetişmekte ve yapmış olduğu zulmü esasen kendisi açısından olağan görebilmektedir. Nitekim bu tarz söylemlerle yetiştiğinden kendini ayrıcalıklı ve özel olarak görmekte ve haklılık şeması aktif hale gelmektedir. Bu bağlamda dinsel deneyim ve kimliğin oluşmasında da şemalar etkin olmaktadır.

Boyun Eğicilik Şeması

Bireyin, ailesi veya çevresindeki bireyleri yani kendisi dışındaki insanları memnun etme zorunluluğu inancı merkez konumda olmaktadır. Ayrıca bireyin kendi yaşamı üzerinde bir söz sahibi olamadığı düşüncesi ve kader tarafından bir tarafa atılmış olma hissi ile karakterize olan bir durumdur. Bu durum, bireyin kendisine olan özgüvenini azaltmakta ve zayıf bir benlik algısı oluşturmaktadır. Boyun eğicilik şeması, kendini gerçekleştiren kehanetlerle büyümektedir. Bu durumda bireyi pasif agresif davranmaya itmektedir (Young & Klosko, 2019, s. 341-381).

Aile bireylerinin yani çocuğa bakım veren kişilerin, çocuğun duygusal ihtiyaçlarını ve isteklerini önemsemediğinde bu şema oluşmaktadır. Psikolojik anlamda bireyde duygusal bir küntlüğe yol açabilmekte, psikosomatik belirtilere neden olabilmekte ve madde bağımlılığına sebebiyet verebilmektedir (Roediger, 2020, s. 29). Bu bağlamda bireyin, bilişsel işleyişini yönlendiren yapılar olan şemalar, duygusal ve davranışsal tepkileri doğrudan etkilemektedir (McIntosh, 1995). Bu bağlamda aile içi iletişimde gerçekleşen dini söylemlerin de dini şemaların oluşmasında etkisi göz ardı edilmemelidir. Örneğin, "Söz dinlemezsen, Allah seni cezalandırır," şeklinde olumsuz dini söylemlere maruz kalan çocuk, duygu ve düşüncelerini ifade etmekten kaçınabilmektedir. Bu durum, özerk benliğin gelişimini engelleyebilmektedir. Ancak her dini söylem, olumsuz içeriğe sahip olmamakta ve bireyde olumlu dini şemalar da oluşabilmektedir. Nitekim dini şemalar, bireylerin duygusal tepkilerini düzenleyerek, psikolojik dengesini korumasına yardımcı olabilmektedir. Bu bağlamda dini şemalar, zorluklarla başa çıkmaya yardımcı olan bilişsel yapı olarak da karşımıza çıkabilmektedir (McIntosh,

1995). Bu hipotezi destekler nitelikte olan bir araştırmada, dini kimliğin -olumlu dini şemaların- fiziksel ve ruhsal sağlık üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır (Green & Elliott, 2009).

Olumlu veya olumsuz dini şemalar, bireyin çevresinden elde ettiği deneyimlere dayanmakta ve bu deneyimlerin sürekli olarak işlenmesiyle gelişmektedir. Dini şemalar, korku, güven, umut, gibi duyguları da içerebilmektedir. Bireyde olan şemalar -boyun eğicilik şeması gibi- bazen çok belirgin olurken bazen de stresli bir durum ile karşılaştığında aktif hale gelmektedir. Nitekim şemalar, genellikle kültürel aktarım, dinsel eğitim, kişisel dini pratikler yoluyla şekillenmektedir (McIntosh, 1995).

Yüksek Standartlar Şeması

Baskı duygusunun hâkim olduğu yüksek standartlar şeması, bireyin her zaman mükemmel, başarılı, kontrolü elinde tutan ve hatasız olması gerektiği inancıyla ortaya çıkmaktadır. Her zaman en iyisi ve en kusursuzu olmanın verdiği psikolojik baskıyla, bu şemaya sahip bireylerde, panik atak, stresin neden olduğu ülser, cilt sorunları gibi birçok fiziksel ve psikolojik sorunlar görülmektedir (Young & Klosko, 2019, s. 386-396). Örneğin, Moran (2020), tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada mükemmeliyetçilik ile bireylerin fiziksel sağlıkları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bulgular, mükemmeliyetçi eğilimlerin, stresle başa çıkmayı zorlaştırdığı ve bunun sonucunda, ülser, cilt sorunları gibi sağlık problemlerine neden olabileceğini göstermektedir.

Bireyin, aile bireylerinden sevgi görmesinin belirli koşullara bağlı olması, yüksek standartlar şemasının kökenini oluşturmaktadır. Nitekim koşullu sevgi ortamında büyümek, çocuğun sadece başarılı veya mükemmel olduğunda, takdir göreceği düşüncesini pekiştirmektedir. Anne ve babanın sevgisini kazanmak için bir beklentinin yerine getirilmesi gerektiği yanılgısı hâkim olmaktadır. Bu şemaya sahip olan birey, kendi doğal benlikleriyle olan bağı kaybettiklerinden, fiziksel, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarına gerekli önemi vermemektedir (Young & Klosko, 2019, s. 386-396).

Ebeveynlerin, çocuktan beklediği aşırı performans isteğinden ortaya çıkan bu şema, mükemmeliyetçiliğe yol açmaktadır (Roediger, 2020, s. 30). Bu şema, aile içi iletişimde kutsala atıflı söylemler aracılığıyla açık ya da gizil bir şekilde pekiştirilebilmektedir. Özellikle, dini pratiklerin kusursuz olması gerektiğine dair söylemler, yüksek standartların gelişmesine zemin hazırlamaktadır. Örneğin, "Huşu ile yapmadığın bir ibadetin anlamı yok" veya "Allah'ın seni sevmesi için uslu olmalısın" gibi söylemler psikolojik bir mekanizma görevi görmekte ve bireyin kendini yetersiz görmesine neden olmaktadır. Bu kanıyı destekler nitelikte yapılan bir çalışmada 12-17 yaş aralığındaki ergenlerde, mükemmeliyetçilik ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgular, mükemmeliyetçilik ve psikolojik iyilik hali arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Moncayo vd., 2025).

McIntosh'ın (1995), din olgusunu, bilişsel bir şema olarak ele aldığı çalışmasında bu tarz olumsuz dini şemaların, bireyin psikolojik sağlığını olumsuz etkileyebileceğini belirtmektedir. Bu noktada, bireyin bu şemaları hayatına nasıl entegre ettiği önemli bir husus olmaktadır. Örneğin, bir yaşam olayı "Allah'ın verdiği bir ceza" şeklinde olumsuz dini şema üzerinden yorumlandığında, bireyde korku ve çaresizlik gibi duygular hâkim olabilmektedir. Buna karşılık aynı durumu, "inancı güçlendiren bir sınav" olarak algılayan birey, olumlu dini şemalar sayesinde psikolojik esneklik gösterebilmekte ve yaşadığı olaya bir anlam katabilmektedir. (McIntosh, 1995). Bu kanıyı destekler nitelikte, Pargament ve arkadaşları (1998), olumsuz dini başa çıkma stratejilerinin psikolojik sıkıntı ve çaresizlik duygularını artırdığını, olumlu dini başa çıkma stratejilerininse, bireylerin stresle başa çıkma kapasitesini güçlendirdiğini vurgulamaktadırlar. Bu durum ise bireyde psikolojik esnekliği artırmaktadır.

Tüm bu veriler ışığında aile içerisinde bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde kullanılan dini söylemlerin birey üzerinde gizil psikolojik izler bırakabileceği görülmektedir. Tolstoy'un *İtiraflarım* adlı otobiyografik eserinde, çocukluğundan itibaren Ortodoks Hristiyan bir ailede yetiştiğini ve ailesinden hem açık hem de örtük şekilde dini eğitim aldığını belirtmesi, bu duruma örnek teşkil etmektedir. Yazar, zamanla bu dini değerlere inanmaktan vazgeçmiş olduğunu belirtse de dini unsurların yaşamı üzerinde etkisinin devam ettiğini de ifade etmektedir (Tolstoy, 2019, s. 5). Bu durum da göstermektedir ki, aile ortamında aktarılan dini ifadeler şematik bilişsel yapılara dönüşebilmektedir. Ayrıca aile içerisindeki bütün söylemler, bireyin iç dünyasında psikolojik izler bırakabilmekte ve gizil fenomenler yoluyla yani şemalarla, bireyin psikolojik süreçlerine etki edebilmektedir. Bu bağlamda dilin yani iletişimin tek başına bir anlamı oluşturmadığı (Taheri & Alvandi, 2013), bu sürece dahil olan şemalarında etkin bir biçimde rol aldığı görülmektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışma, aile içi iletişimde kullanılan yanlış dini söylemlerin bireyler üzerindeki etkilerini Young'un şema kuramı çerçevesinde incelemiştir. Bulgular, dini söylemlerin hem olumlu hem de olumsuz, çift yönlü psikolojik etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Bu kanıyı destekler nitelikte Gürsu (2022b), din fenomeni için "*iki ucu keskin kılıç"* benzetmesi yaparak "*nasıl, nerede, ne zaman ve ne şekilde kullanıldığına bağlı olarak fayda kadar zarar da verebilir. Din, psikolojik kökenli hastalıkların bizzat nedeni olabileceği gibi bu hastalık ve rahatsızlıklardan kurtulmanın bir yolu da olabilir",* ifadeleriyle din fenomeninin ve dolayısıyla dini söylemlerin kullanılmış olduğu bağlama dikkatleri çekmektedir. Nitekim Pargament'te (2023), bu çift yönlü etkiye dikkatleri çekmekte ve din fenomeninin, bireyin psikolojik iyi oluşu için hem değerli bir kaynak hem de risk faktörü, olabileceğine dair tespitleriyle örtüşmektedir.

Şema kuramı perspektifinden bakıldığında, aile içerisinde gerçekleşen iletişimde kullanılabilen yanlış dini söylemler, bireyin bilişsel şemaları üzerinde etki edebilmektedir. Elde edilen bulgular, alan yazında yapılmış olan birçok çalışma (McIntosh, 1995, Mahoney vd., 2003, Mahoney & Tarakeshwar, 2005, Regnerus & Burdette, 2006) ile desteklenmektedir. Örneğin, sevgi ve merhamet temelli söylemler bireyde olumlu dini şemaların oluşmasına katkıda bulunurken. Korku ve ceza temelli söylemler, duygusal yoksunluk, boyun eğicilik gibi olumsuz şemaların oluşmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu bulgu, Pargament vd. (1998), olumlu ve olumsuz dini başa çıkmayı ele aldıkları çalışma ile örtüşmektedir. Aynı şekilde Park vd. (2017), olumlu ve olumsuz dini başa çıkma stratejilerinin, psikolojik iyi oluş üzerindeki etkilerini incelediği çalışması da elde ettiğimiz bulguları desteklemektedir.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu diğer önemli husus, dini söylemlerin sadece sözel olarak değil, örtük bir biçimde de bireylerin psikolojik iyi oluşuna olumlu veya olumsuz nüfuz edebilme kapasitesine sahip olduğudur. Bu durum Preston'un (1994), iletişimde söylemin, sadece bilgi aktarımından ibaret olmadığı, sunulmuş olan bağlamında içerik kadar önemli olduğunu vurgulayan hipoteziyle desteklenmektedir.

Bu bulgular doğrultusunda, aile içerisindeki dini söylemler, sadece inanç aktarımı olarak değil, aynı zamanda bireyin benlik algısı üzerinde önemli etkisi olan şemaların şekillenmesinde de önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Young & Klosko, 2019, McIntosh, 1995). Hawke & Provencher'in (2011), çalışmasında bilişsel şemaları, anksiyete gibi psikolojik rahatsızlıklarla ele aldığı çalışması, bu bulguya destek sağlamaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma aile içerisindeki gerçekleşen iletişimde, dini söylemlerin hem olumlu hem de olumsuz bir etkiye sahip olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda yanlış dini söylemlerin neden olduğu olumsuz şemalar, Young'un şema kuramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Gelecek araştırmaların, dini söylemlerin bireylerde hangi olumsuz şemaların daha sık tetiklendiğini ve hangi olumlu şemaların bireyde oluştuğunu ampirik verilerle desteklemesi literatüre önemli katkı sunacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma, aile içi iletişimde kullanılan dini söylemlerin, bireylerin psikolojik iyi oluşu üzerindeki etkilerini Young'un şema kuramı çerçevesinde ele almıştır. Bulgular, dini söylemlerin çift yönlü bir etkiye sahip olduğunu göstermekle beraber, çalışmada ele alınan şemalar daha çok yanlış dini söylemler üzerinden aktarılmaktadır. Nitekim Young tarafından geliştirilen şema kuramı, işlevsiz ve olumsuz yapılardır.

Çalışmanın teorik katkısı, Young'un şema kuramının, din psikolojisi bağlamında uygulanabilirliğini ortaya koymaya çalışmasıdır. Bu nedenle, aile kurumu bağlamında gerçekleşen iletişimdeki yanlış dini söylemlere dikkat çekilmekte ve söz konusu şemaların, ilk çocukluk döneminden itibaren oluşmaya başladığı vurgulanmaktadır.

Bu bağlamda, aile kurumunda gerçekleşen iletişim ve etkileşim, bireyin şemalarının oluşmasında ve pekişmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim aile, ilk sosyalleşme alanı olmanın yanında bireyin duyuşsal, davranışsal ve bilişsel örüntülerinin şekillendiği bir kurumdur. Bu kuruma birçok dinde kutsiyet atfedilmekte ve önemine vurgu yapılmaktadır. Nitekim aile kurumunun sağlığının korunması demek, öncelikle bireylerin psikolojik sağlıklarının korunması, daha sonra sosyolojik bağlamda toplumun kollektif bilinç sağlığının korunması demektir. Bu durumda da iki uçlu bir etkileşim görülerek hem kutsal yani din olgusu, kendine dezenformasyona uğramamış bir alan bulabilmekte hem de kollektif bilinç, psiko-sosyal perspektiften, güven telkin edebilmektedir. Böylece aile kurumu, daha sağlam temeller üzerinde inşa edilmekte ve aile bireylerinin ruhsal ve fiziksel sağlıklarını olumlu yönde seyredecek bir biçimde etkilemektedir. Ayrıca davranış oluşturma ve davranış kazandırmanın yanında, zihniyet inşasının ilk temellerinin atıldığı aile ortamı, dini inanç ve yaşayışın da bir merkezi konumundadır. Nitekim bu yapının temel bileşenlerinden bir unsur da din fenomenidir.

Fakat seküler toplumumuzda, aile kurumunda gözlenen bazı çatırdamalar, profan insan için ilk bakışta ciddi bir sorun gibi görünmeyebilmektedir. Ancak kısa vadede toplum yapısında ortaya çıkan kargaşalar ve güven telkin etmeyen iletişim biçimleri toplumsal dokunun bozulmaya başladığının belirtilerindendir. Ayrıca, intihar olayları gibi psikolojik ve sosyolojik sorunların temel kaynaklarından biri de ailenin temellerinin ve değerlerinin sarsılmaya başlamasıdır.

Bu bağlamda aile içi iletişim önemli bir etken olmaktadır. Aile içi iletişim, aile bireylerinin birbirlerine karşı sözlü veya sözsüz bir biçimde etkileşime geçmesidir. İletişimde bilgi aktarımının yanında duygu aktarımı da söz konusudur. Bu durum sözsüz iletişim kategorisinde ele alınmakta ve esasen sözlü iletişime nazaran birey üzerinde daha etkili olmaktadır. Sözsüz iletişim, duyuşsal ve davranışsal hareketleri kapsadığından, psikolojik niteliklerin hâkim olduğu bir etkileşim biçimidir. Nitekim aile içerisinde gerçekleşen iletişim şekli, tüm aile bireylerinin duygusal atmosferini etkilemektedir. Bu durum bireylerin zayıf veya güçlü bir benlik gelişimi üzerinde etkili olmakta ve bilinç düzeyinde veya bilinç dışı düzeyde açık veya gizil psikolojik izler bırakabilmektedir.

Aile içerisinde dini referanslar ile bezenmiş söylemler, sadece inanç veya değer aktarımı değil, aynı zamanda aile bireylerinin güven algılarını biçimlendiren, öz değer ve benlik gelişimini etkileyen önemli birer fonksiyona dönüşebilmektedir. Bu bağlamda kullanılan dini söylemler, nitelik olarak aile bireylerinin psikolojik dayanaklılığını artırabilmekte veya olumsuz başa çıkma stillerine sebep

olabilmektedir. Aynı zamanda bu söylemler, bir baskı mekanizması oluşturarak yetersiz benlik algısına, öz değer kaybına, psikolojik sorunların oluşmasına sebebiyet verebilirken, olumlu bir zeminde gerçekleşen dini söylemler, aidiyet duygusunun gelişmesine, psikolojik iyi oluşa da neden olabilmektedir. Bu çift yönlü etkileşim, dini söylemlerin gizil veya açık bir şekilde bireyin psikolojik yapısına nüfuz edebilme kapasitesini göstermektedir. Bu bağlamda aile içi iletişimde kullanılabilen dini söylemler, sadece anlık bir duygu veya bilgi aktarımı olarak değerlendirilmemelidir. Bu söylemlerin, hangi bağlamda iletildiği ve duyuşsal atmosferin nasıl şekillendiği dikkat edilmesi gereken hususlardandır.

Bu bağlamda bu çalışmada gizil fenomenler olarak ele alınan Young'un şema kuramı, bireyin benlik algısını, öz değerini kısaca duyuşsal, bilişsel ve davranışsal bütün fonksiyonlarını etkilemektedir. Ailevi dinamiklerle beraber dini içerikli söylemler, aile bireylerinin psikolojik iyi oluş durumunu olumsuz etkileyen şemaların oluşmasına neden olabilmektedir. Ancak dini söylemlerin duyuşsal ve bilişsel düzeyde olumsuz etkiye yol açan korku veya ceza temelli değil, psikolojik iyi oluşu destekleyen umut, anlayış, sevgi, merhamet temelli sunulması aile bireylerinde olumlu şema oluşumuna neden olabilmektedir. Gizil psikolojik yapılar olarak ele alınan şemalar, bireyin benlik algısı ve psikolojik iyi oluşu üzerinde önemli bir bileşen olmaktadır.

Gelecek araştırmalar açısından ise, bu çalışmanın ampirik verilerle desteklenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda olumlu dini söylemlerin şekillendirdiği şemalar ele alınarak, bireyin psikolojik iyi oluşu üzerindeki etkisi nitel veya nicel çalışmalarla analiz edilmelidir. Araştırmacıların hem olumlu hem de olumsuz şemaların şekillenmesinde etkili olabilen dini söylemleri, dikkatle ele almalıdır.

Sonuç olarak, sağlıksız iletişim örüntüleri gibi sağlıksız dini iletişim örüntüleri de aile bireyleri üzerinde çift yönlü psikolojik izlere neden olmaktadır. Nitekim aile içi iletişim psiko-sosyal gelişimin temel unsuru olmaktadır. Çok katmanlı bir yapıya sahip olan aile içi iletişimde, aile bireylerinin duygu regülasyonu süreçlerini etkileme gücüne sahiptir.

Yazar Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışmaya yazarlar eşit derecede katkı sağlamıştır. Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

Alesina, A. & Giuliana, P. (2014). Family ties. P. Aghion, & S. N. Durlauf (Ed.), *Handbook of economic growth* içinde (ss. 177-215). Elsevier.

Anderson, J., Dirks, L., Graesser, N., & Block, P. (2018). Family size decreases conversation orientation and ıncreases comformity orientation discourse. *The Journal of the SCASD*, *4*, 7-18.

Arslan, G., Uzun, K., Güven, A. Z., & Gürsu, O. (2024). Psychological flexibility, self-compassion, subjective well-being, and substance misuse in college students: A serial mediation model. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, 1-22. http://doi.org/10.1080/15332640.2024.2366981

Arvasi, S. A. (2009). *Türk- İslam ülküsü III*. Bilgeoğuz Yayınları.

Ayberk, Y., & Taylan, H. H. (2021). Değişen aile yapısında aile içi sorunların ve aile aidiyetinin incelenmesi (Cizre örneği). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies, 14*(88), 225-242. http.//doi.org/10.29228/JASSS.54930

Aybey, S. (2017). Aile içi iletişim problemlerinde dini danışmanlığın önemi (Diyanet İşleri Başkanlığı örneği). *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4*(1), 19-33.

Aybey, S. (2018). Ailenin dini değerleri aktarmadaki rolü ve bu süreçte dikkat edilmesi gereken ilkeler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7*(2), 544-560. http://doi.org/10.15869/itobiad.398540

Bader, C. D., & Desmond, S. A. (2006). Do as ı say and as ı do: The effect of consistent parental beliefs and behaviors upon religious ttransmission. *Sociology of Religion*, *67*(3), 313-329. http://doi/10.1093/socrel/67.3.313

Bekiroğlu, S. (2022). *Saadettin Ökten hayatı ve medeniyet tasavvuru*. İlke Yayıncılık.

Bektoshev, O., Tirkashev, D., Shoxobiddinov, O., Otahujayev, T., & Nazarova, Z. (2022). Defining the concepts of religious discourse religious sociolect and religious style. *Journal of Positive School Psychology, 6*(11), 1573-1577.

Bonduelle, S. L. B., Raedt, R. D., Braet, C., Campforts, E., & Baeken, C. (2023). Parental criticism affects adolescents' mood and ruminative state: Self-perception appears to influence their mood response. *Journal of Experimental Child Psychology, 235.* http://doi.org/10.1016/j.jecp.2023.105728

Braithwaite, D. O. (2024, 17 Eylül). Who is family and why does it matter? Psycholog today. http://www.psychologytoday.com

Carter, B., & McGoldrıck, M. (2005). Overwiew: The expanded family life cycle ındıvıdual family and social perspectives. B. Carter, & M. GcGoldrıck (Ed.), *The expanted family life cycle ındıvıdual family and social perspectives* içinde (ss. 1-26). Allyn &Bacon.

Ceylan, T., & Şimşek, E. (2023, 20-21 Ekim). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında aile* (Tam Metin). Değişen dünyada aile XII. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu, İzmir, Mehir Vakfı Yayınları, s. 41-59. http://dingorevlilerisempozyumu.org.tr / Degisen-Dunyada-Aile.pdf

Cüceloğlu, D. (1997). *İçimizdeki çocuk* (16. basım). Remzi Kitapevi.

Cüceloğlu, D. (2002). *'Keşke'siz bir yaşam için iletişim donanımları*. Remzi Kitapevi.

Çolak, A. (2014). *İslam aile hukuku*. Protech Matbaa ve Reklam Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti.

Degenaar, J. (1997). Religious discourse power and public. *Neotestamentica, 3*(1), 39-58.

Dodurgalı, A. (1998). *Ailede çocuğun din eğitimi*. M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Dökmen, Ü. (2005). *İletişim çatışmaları ve empati* (31. basım). Sistem Yayıncılık.

Dural, M., Öğüz, T., & Gümüş, M. A. (2019). *Türk özel hukuku: Cilt III- aile hukuku.* Filiz Kitapevi.

Elyased, W. (2024). Building a better society: The vital role of family's social values in creating a culture of giving in young children's minds. *Heliyon, 10*(7). http://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e29208

Ercan, G. S., & Danış, P. (2019). Söylem, söylem çözümlemesi ve eleştirel söylem çözümlemesi: Tanımları ve kapsamları. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, 6*(2), 527-552.

Ercan, S., & Kula, M. N. (2021). Özel gereksinimli bireye sahip ailelerde dini başa çıkma üzerine bir araştırma. *International Social Sciences Studies Journal, 7*(84), 2762-2773. http://doi.org/10.26449/sssj.3282

Fitzpatrick, M. A., & Ritchie, L. D. (2004). Communication theory and the family. P. Boss, W. J. Doherty, R. LaRossa, W. R. Schumm, & S. K. Steinmetz (Ed.), *Sourcebook of family theories and methods: A contextual approach* içinde (ss. 565-585). Springer Science & Business Media.

Freud, S. (2011). *Psikanalize giriş:1-yanılgılar ve düşler üzerine* (K. Şipal, Çev.). Say Yayınları.

Galvin, K. M., Braithwaite, D. O., & Bylund, C. L. (2016). *Family communication cohesion and change.* Routledge.

Geçer, E., & Yıldırım, M. (2023). Family communication and psychological distress in the era of COVID-19 pandemic: Mediating role of coping. *J Fam Issues, 44*(1), 203-219. http://doi.org/10.1177/0192513X211044489

Green, M., & Elliott, M. (2009). Religion health and psychological well-being. *J Relig Health, 49*(2)149-163. http://doi.org/10.1007/s10943-009-9242-1

Gürsu, O. (2015). Değişen dünyada aile ve psikolojik problemler. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *17*(1), 99-130.

Gürsu, O. (2022a). *Manevi danışmanlar için kılavuz danışma ilke beceri ve teknikleri*. Çamlıca Yayınları.

Gürsu, O. (2022b). Gençlik dönemi inanç krizinin psikolojik kökenlerinin analizi: Olgu sunumu, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9*(3), 915-931. http.//doi.org/10.17859/pauifd.11191763

Gyasi, W. K., Nantwi, E. K., & Dery, M. (2023). The "bossman" factor ınfluence on family communication: The perception of married women. *Advances in Journalism and Communication*, *11*(1), 74-91. http://doi.org/10.4236/ajc.2023.111006

Hakim, L., & Arizal, J. (2019). Alı Imron's religious language comprehensıon on his life story: Schemas and scrıptd. *Journal of English Language and Pedagogy, 1*(2), 72-78. http://doi.org/10.33503/journey.v1i2.311

Hawke, L. D., & Provencher, M. D. (2011). Schema theory in mood and anxiety disorders: A review. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, *25*(4), 257-276. http://doi.org/10.1891/0889-8391.25.4.257

Hökelekli, H. (2017). *İslam psikolojisi yazıları* (3. basım). Dem Yayınları.

Huff, C., Widmer, M., McCoy, K., & Hill, B. (2003). The ınfluence of challenging outdoor recreation on parent-adolescent communication. *Therapeutic Recreation Journal, 37*(1), 18-37.

Işık, M. (2018). *İletişim bilimine giriş* (2. basım). Eğitim Yayınevi.

Kaya, K. (2008). *Upanishadlar.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kaya, M. (1997). Ailede anne-baba tutumlarının çocuğun kişilik ve benlik gelişimindeki rolü. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9*(9), 193-204. http://doi.org/10.17120/omuifd.20359

Khalily, M.T. (2017). Şema yapılandırması ve şema tedavisi: İslami bakış açısından şema odaklı terapi için bir örnek olgu (O. Gürsu & M. Alçın, Çev.). *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *6*(11), 122-129.

Koerner, A. F., & Fitzpatrick, M.A. (1997). Family type and conflict: The impact of conversation orientation and comformity orientation on conflict in the family. *Communication Studies*, *48*(1), 59-75.

Koerner, A. F., & Fitzpatrick, M. A. (2002). Understanding family communication patterns and family functioning: The roles of conversation orientation and conformity orientation. *Communication Yearsbook, 26*, 36-65. http://doi.org/10.1080/23808985.2002.11679010

Kohn, L. L. (2013). Anaphora possible worlds and temporal schemas: Locating the future in public and religious discourses. *Enthymema,* 192-214. http://doi.org/10.13130/2037-2426/2916

Koilybayeva, R., Zhunis, M.İ Kusmanova, K., Mirov, M.İ., & Missyachenko, S. (2023). Patterns of ınteraction in family discourse: A resilience theory perspective. *IJSCL*, *11*(1), 76-90. http://doi.org/10.22034/ijscl.2022.1975742.2850

Kondal, S., Aswal, T., & Das, A. (2024). The bridge between spirituality and psychological well-being with life satisfaction. *International Journal of Science and Research 13*(6), 351-356. http://doi.org/10.21275/MR24603113108

Köylü, M. (2010, Nisan 24). Değerler eğitiminde ailenin fonksiyonu. *Aile ve Eğitim: Tartışmalı İlmi Toplantı*, Ensar Yayınları. 227-260.

Kurt, A. (2016). *Din sosyolojisi* (11. basım). Sentez Yayıncılık.

Liu, J., & Wu, C. (2025). Religious belief subjective social status and residents' happiness: Empirical evidence from chinese general social survey from 2010 to 2021. *BMC Psychol*, *13*. http://doi.org./10.1186/s40359-025-03243-5

Mahoney, A., Pargament, K. İ., Swank, A. M., & Swank, N. M. (2003). Religion and the sanctıfıcatıon of family relationships. *Review of Religious Research, 44*(3), 220-236. http://doi.org/10.2307/3512384

Mahoney, A., & Tarakeshwar, N. (2005). Religion's role in marriage and pareting in doily life and during family crises. R. F. Paloutzian & C. L. Park (Ed), *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* içinde (ss. 177-195). The Guıldford Press.

Mahoney, A. (2010). Religion in families 1999 to 2009: A relational spirituality framework. *J Marriage Fam*., *72*(4), 805-827. http://10.1111/j.1741-3737.2010.00732.x

McIntosh, D. N. (1995). Religion-as- schema with implications for the relation between religion and coping. *The International Journal for the Psychology of Religion, 5*(1), 1-16.

Merter, M. (2023*). Hekaton'la son tango: Aileyi ifsad etme ve insanlığı yeniden yapılandırma küresel projesinin bir meta-analizi*. Ketebe Yayınları.

Moncayo, M. R. S., Menacho, I., Ramiro, P., & Navarro, J. I. (2025). Perfectionism and psychological well-being in adolescents with high intellectual abilities. *Front Psychol*, *16.* http://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1617755

Moran, K. (2020). *The role of perfectıonism in living with a chronic health condıtıon* (Unpublished doctoral thesis). University of East Anglia.

Morgan, C. T. (2017). *Psikolojiye giriş* (S. Karakaş & R. Eski, Çev.). Eğitim Yayınevi.

Nasrin, M. İ. (2025). The ınfluence of ıslamıc spiritual values on students' mental health: A special focus on tawakkul sabr shukr. *Journal of Islamıc and Education Studies, 4*(2), 260-272. http://doi.org/10.58355/lectures.v4i2.150

Otabek, B., Dilshod, T., Sirojiddin, S., Tohirjon, O., & Zebiniso, N. (2022). Defining the concepts of religious discourse religious sociolect and religious style. *Journal of Positive School Psychology*, *6*(11), 1573-1577.

Pargament, K. I. (2023). From research to practice: Three waves in the evolution of the psychology of religion and spirituality. *Spiritual Psychology and Counseling 8*(3), 207-225. http://doi.org/10.37898/spc.2023.8.191

Pargament, K. I., Smith, B. W., Koenig, H. G., & Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *37*(4), 710-724. http://doi.org/10.2307/1388152

Park, C. H., Chery L., Daisy, C. J., & Williams, B. R. (2017). "Positive and negative religious coping styles as prospective predictors of well-being in African Americans". *Psycholog Religion Spiritual 10*(4), 318-326. http://doi.org/10.1037/rel0000124

Preston, D. R. (1994). The uses of folk linguistics. *Texas Linguistic Forum, 36,* 211-226.

Rahman, H. M. (2025). Language and persuasion in Islamic preaching. *Journal of Religion and Linguistics, 2*(1), 51-59. http://doi.org/10.31763/jorel.v2i1.16

Regnerus, M. D., & Burdette, A. (2006). Religious change and adolescent family dynamics. *The Sociological Quarterly*, *47*, 175-194. http://doi.org/10.1111/j.1533-8525.2006.00042.x

Religious language. (2022, 2 Mart). Stanford encylopedia of philosophy. 10.06.2025 tarihinde http://plato.stanford.edu/entries/religious-language/ adresinden erişilmiştir.

Roediger, E. (2020). *Yaşam tuzakları için şema terapi* (A. Gündoğdu & G. Çaylak, Çev.). Psikonet Yayınları.

Segrin, C., & Flora, J. (2011). *Family communication*. Routledge.

Sharma, R. (2013). The family and family structure classification redefined for the current times. *J. Family Med. Prim. Care, 2*(4), 306-310. http://doi.org/10.4103/2249-4863.123774

Shojaee, S., Khakhaninejad, M. S., & Najafi, M. (2018). Family communication patterns of individuals with and without disabilities. *Health Psychol Res., 6*(1). http://doi.org/10.4081/hpr.2018.7080

Smith, J. (2020). Transmission of faith in families: The ınfluence of religious ıdeology. *Social Religion, 82*(3), 332-356. http://doi.org/10.1093/socrel/sraa045

Smith, K. M., Freeman, P. A., & Zabriskie, R. B. (2009). An examination of family communication within the core and balance model of family leisure functioning. *Family Relations*, *58*(1), 79-90. http://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2008.00536.x

Sonawat, R. (2001). Understanding families in İndia: A reflection of societal changes. Psicologia: *Teoria e Pesquisa, 17*(2), 177-186.

Stapley, E., Vainieri, I., Li, E., Merrick, H., Jeffery, M., Foreman, S., Casey, P., Ullman, R., & Cortina, M. (2021). A scoping review of the factors that influence families' ability or copacity to provide young people with emotional support over the transition to adulthood. *Front. Psychol., 12*. http:/doi.org/10.3389/fpsyg.2021.732899

Stein, K. F. (1995). Schema model of self concept ımage. *The Journal of Nursing Scholarship, 27*(3), 187-193.

Streib, H., Hood, R. W., & Klein, C. (2010). The religious schema scale: Consstruction and initial validation of a quantitative measure for religious styles. *The International Journal for the Psychology of Religion, 20*(3), 151-172. http://doi.org/10.1080/10508619.2010.481223

Sundgren, M., & Allen, A. (2023). The role of early adaptive schemas in heterosexual romantic relationships. *Sexuality & Culture, 27*, 390-414. http://doi.org/10.1007/s12119

Şahin, S., & Aral, N. (2012). Aile içi iletişim. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, *1*(3), 55-66. http://doi.org/10.1501/Asbd_0000000029

Taheri, J., & Alvandi, M. (2013). Meaningfulness of religions language in the light of conceptual metaphorical use of image schema: A cognitive semantic approach. *Religious Inquiries*, *2*(4), 93-103.

Tarhan, N. (2017). *Toplum psikolojisi ve empati sosyal şizofreniden toplumsal empatiye.* Timaş Yayınları.

Tarhan, N. (2020). *Duyguların psikolojisi ve duygusal zekâ* (25. basım). Timaş Yayınları.

Taş, M. (2022). Kadının emeğine ve çalışma hayatına Oku Dergisinden bakmak. *Akif*, *52*(1), 20-45. http://doi.org/10.51121/akif.2022.13

Taylor, C. D. J., Bee, P., & Haddock, G. (2017). Does schema therapy change schemas and symptoms? A systematic review across mental health disorders. *Psycol Psychother*, *90*(3), 456-479. http://doi.org/101111/papt.12112

Tolstoy, L. N. (2019). *İtiraflarım* (İ. Söylemez, Çev.). Karbon Kitaplar.

Turemuratova, A., Uzakbaeva, U., & Nuriyeva, D. (2025). Basic concepts of family psychology and overcoming psychological problems. *Modern Science and Research*, *4*(4), 104-109.

Türk, N., Arslan, G., Kaya, A., & Yıldırım, O. (2025). Uncertainty and well-being in Turkish adults: Exploring the role of religiosity and psychological symptoms. *J Relig Health*, *64*, 3801-3822. http://doi.org/10.1007/s10943-025-02279-6

Volling, B. L., Mahoney, A., & Rauer, A. J. (2011). Sanctification of parenting moral socialization and young children's conscience development. *Psychology Religion Spiritual, 1*(1), 53-68. http://doi.org/10.1037/a0014958

Wilcox, W. B. (1998). Conservative protestant childrearing: Authoritarian or authoritative? *American Sociological Rewiev, 63*(6), 796-809.

Wınnıcott, D. W. (2016). *Bireyin gelişimi ve aile* (N. Nirven & N. Diner, Çev.). Pinhan Yayıncılık.

Wunthnow, R. (2007). Cognition and religion. *Sociology of Religion, 6*(4), 341-360.

Yaşin, Ç. O., & Demir, N. Ö. (2020). Türkiye'de helikopter ebeveyn sahibi olan y neslinin aidiyet yaşam becerisi ve özgüven problemleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 7*(2), 450-470.

Young, E. Y., & Klosko, J. S. (2019). *Hayatı yeniden keşfedin* (21. basım). (S. Kohen & D. Güler, Çev.). Psikonet Yayınları.